

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA SÜREKLİLİĞİN NEDENLERİ

Doç. Dr. Oral SANDER

1. GİRİŞ

Bir cumhuriyet olarak 60 yıllık bağımsız varlığında Türkiye'nin izlediği dış politikanın hiç değişmeyen temel bir özelliği vardır: Batı'ya yönelik olması. Batı bağlaşmasına sıkı sıkıya bağlılık olarak beliren bu temel yönelim, güvenlik ve toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdidi karşılama gibi sınırlı ve geçici bir olay değil, şaşılacak kadar sürekli bir politika tercihidir. Kuruluşundan sonraki ilk yirmi yıl içinde bağımsızlık ve egemenliği konularında son derece kısıkanç olan Türkiye, dönemin büyük devletlerine karşı yansız bir dış politika izlemeğe çalışmıştır. Bu, yeni kurulmuş bulunan devletlerin izledikleri dış politikanın çok ayırıcı bir özelliği olduğundan, kolay anlaşılır bir tutumdur. Ancak, bu dönemde bile Türkiye hem siyasal hem de ekonomik bakımdan Avrupa uluslar topluluğunun üyesi durumuna gelmiştir. Bu temel yöneliş, İkinci Dünya Savaşından sonra hiç değişmeden ve hatta güçlenerek sürmüş ve Türkiye kısa zamanda Batılı devletlerin yalnız bir sempatizanı değil, aynı zamanda sıkı bir bağlaşığı olmuştur.

Bugün Türkiye'nin izlediği dış politikayı açık bir biçimde anlayabilmek için şu temel soruya yanıt vermeye çalışılmalıdır: Tüm Ortadoğu ve Asya-Afrika ülkeleri arasında Batı ülkeleriyle sürekli bir bağlaşma ilişkisi içinde bulunan tek devlet neden Türkiye'dir? Siyasal ve toplumsal olaylar basit ve basmakalıp düşüncelerle açıklanamazlar (*Galtung*, 1969: 180). Yani, "sürekli Sovyet tehdidi" ya da "yönetici elitin çıkarları" gibi herşeyi açıklar gibi görünen ama aslında hiçbirşey açıklamayan kalıplar, yalnız basit değil, aynı zamanda yanıltıcıdırlar.

Yukarıdaki gözlemler ve sorunun ışığı altında bu yazının amacı, Türk dış politikasındaki biricik (*unique*) özelliği, yani sürekli Batı'ya yönelişi anlamaya yardım edecek üç dizi etmenin geçerli olup olmadığını tartışmaktır. Bu etmenler, (i) Atatürk'ün dış politikanın temellerine ilişkin mirası ve Türk Ulusal Kurtuluş Savaşının çarpıcı

özellikleri, (ii) Türkiye'nin coğrafi konumu, uluslararası sistemdeki yeri ve bu özelliklerin yolaçtığı güvensizlik duygusu ile (iii) ilk iki etmenin hazırladığı siyasal çerçeve içinde gelişen bir ekonominin gerektirdiği tercihler olarak sıralanabilir. Konuya girmeden önce, böyle bir sürekliliği vurgulayan yaklaşımın, Türk dış politika tarihinde dönemsel değişiklikler olduğunu yadsımadığını belirtmek gerekir. Tarihte, ne denli güçlü ve köklü olurlarsa olsunlar, süreklilik öğelerinin değişikliğin aşındırıcı etkisinden kurtulamadıklarını biliyorum. İşin aslına bakılırsa, Türk dış politikasında son onbeş yirmi yılın önemli özelliklerinden birinin, temelde Batı'ya yönelik dış politika çerçevesi içinde, bölgesel ve evrensel değişikliklere uyum sağlama çabası olduğunu söylemek de yanlış değildir.

Türk dış politikasını biçimlendiren etmenlerin incelenmesine geçmeden önce, yeni Cumhuriyetin hangi koşullar altında olduğunu daha iyi anlayabilmek için, 20. yüzyıl başlarında uluslararası sistemde ortaya çıkan önemli değişiklikleri, kısaca da olsa görmek gerekir. Bir kere, Birinci Dünya Savaşı sonunda uluslararası sistem bir "Avrupa sistemi" olmaktan çıkarak, bu kıtanın artık başatlığını koruyamadığı bir dünya sistemi biçimine dönüşmüştür. General Smuts uluslararası durumu, "utkan *Entente* devletlerinin yenik devletlerden çok daha iyi durumda olmadığı bir Avrupa bitkinliği" olarak yorumlarken, gerçekte Atatürk'ün silahlı bir mücadele sonucu *Entente* işgalcilerini yenebileceği konusundaki inancını da pekleştirmekteydi (Toynbee, 1929 : 30).

İkinci olarak, dünya, Avrupa'nın daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi, tek ve bölünmez bir uluslararası eylem alanına dönüştü. Son olarak, Amerika'daki onüç koloninin devrimi ile değişikliğe uğrayan İngiliz anayasal evrim süreci, 18. Yüzyılın sonunda Fransa'yı kaplamış ve burada kazandığı "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" içeriğiyle 19. Yüzyılın ikinci yarısında güçlü bir ulusçuluk akımı olarak Orta ve Doğu Avrupa'ya doğru genişlemişti. İşte bu zaman diliminde ve bu bölgede Türk ulusçuluğunun ilk belirtileri olan "Genç Türkler" siyasal eylemlerini başlatmışlardı ve Atatürk ilk gençlik yıllarını geçirmişti. Türkiye bu patlayıcı ve güçlü hareketin, yeryüzünün öteki bölgelerinde çok değişik boyutlar kazanmadan önce, en doğu uzantısıydı.

II. ATATÜRK'ÜN MİRASI VE ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI

Bu konu, birbirinden farklı ama aralarında bağlantı bulunan üç alt başlıkta incelenebilir : (i) 19. Yüzyıl Avrupa modeline uygun bir

ulus-devlet kurma mücadelesi ile buna koşut olarak uluslararası sistemin yeni üyesine rahat ve yararlı bir uluslararası durum yaratma çabası; (ii) Türk politikasının her alanında “yurtta barış ve dünyada barış” ilkesinin uygulanması ve bu ilkeye sürekli bir bağlılık gösterilmesi ile (iii) Türk halkını “çağdaş uygarlık” düzeyine yükseltmek yolunda enerjik ve kararlı bir girişim.

A. Avrupa Modeli Ulus-Devletin Kurulması

Türk ulusal kurtuluş savaşı yukarıda belirtilen son derece önemli ve etkileyici bir hareketin sınırları içinde verildi. Hareketin önderi de 19. Yüzyılın pozitivist filozoflarından ve özgürlük, anayasacılık ve ulusçuluk gibi başat düşünce akımlarından etkilenmişti. Anadolu'nun Batılı işgalcilerine karşı yürüttüğü askeri ve siyasi kampanyaya bile, özünde, Avrupa modeline uygun bağımsız bir Türk ulus-devleti yaratma mücadelesiydi. Atatürk sık sık hareketinin Batı ülkelerine değil Batı emperyalizmine karşı olduğunu belirtmiştir. Bu nokta konumuz açısından son derece önemli olduğundan biraz daha üzerinde durmak gerekir. 19. Yüzyılın ikinci yarısının güçlü ulusçuluk hareketi, 20. Yüzyılın ilk yıllarında Doğu Avrupa'da Batı Avrupa modeline bilinçli bir biçimde dayandırılan bağımsız ulus-devletler topluluğuna yol açmıştı. O ana kadar bu süreç Osmanlı İmparatorluğu'nun sınır eyaletlerindeki Türk olmayan nüfusu etkilemiş ve devletin asıl gövdesi sakat kalmıştı (*Temperley*, 1924 : 49).

Entente devletlerinin önce gizlice, sonra da açıkça Anadolu'yu paylaştıkları 1915-1920 dönemi, bu zayıflığın ve sakatlığın Fransız, İngiliz, İtalyan ve Yunan hükümetlerince açıkça anlaşılması ve sömürülmesinin acımasız öyküsünü anlatır. Ancak, Anadolu'da bir Türk ulusal bilincinin belirmesi ve Sırbistan, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan gibi devletlerin kurulmasında kullanılan yöntemlerin aynıyla bir Türk ulus-devletinin ortaya çıkması, çatışmanın niteliğini temelden değiştirdi. *Temperley*'in açık bir bakış açısıyla belirttiği gibi, “Batı ile Ortadoğu geleneği, yeni ile eski arasındaki bırakışmasız mücadelenin yerini şimdi ve belki de tarihte ilk kez olarak, sonunda organik bir *uyuma* varabilecek birbirine benzer moleküllerin çatışması aldı”¹ (1924 : 49). İşte, bu “uyum” ulusal kurtuluş savaşından bugüne kadar Türkiye'yi Avrupa uluslar topluluğunun içinde tutmuş, “Batı kültürü” ne yabancı olarak kabul edilen bir bölgede “Batılılaşmış bir ulus” ortaya çıkarmış ve sonunda Türkiye Cumhuriyeti'nin sürekli Batı'ya yönelik dış politikasını etkile-

¹ Vurgulama benimdir.

miştir. ‘Batılılaşmış ulus’ kavramı, bu özel Anadolu deneyinde ‘moleküler ve yapısal benzerliğinin bulunduğu Avrupa ülkeleriyle uyumlu bir biçimde doğan ve böyle yaşamak isteyen bir ulus’ biçiminde anlaşılmalıdır.

Böylece, modern 19. Yüzyıl Avrupa ulusçuluğu, yeni devletin izleyeceği tek geçerli politika oluyordu. Atatürk, Avrupa kıtasının fiziksel sınırlarının ötesinde ve Avrupa devletlerinin egemenliğine karşı yürütülen her türlü hareketin başarısının, ulusçu bir temele dayanması gerektiğini anlamıştı. Ayrıca şunu da bilmekteydi ki, Asya ve Afrika halklarına bağımsız varlıklarını sağlayacak olan ulusçuluk hareketi, eğer sürekli başarılı olacak ve ulusal özdeşlik korunacaksa, Avrupa devletlerinin 19. Yüzyıldaki deneylerinden esinlenmeliydi. Bu yüzden Türk ulusçuluğunu ırk ya da din temeline dayamadı. İslamcı bir anlayışla Osmanlı İmparatorluğu’nun çok uluslu yapısını sürdürmeyi (Panislamizm) ya da Asya’nın Türk soyundan gelen halklarını da içeren büyük bir Türk devleti kurmayı (Panturanizm) gerçekçi bulmayarak hiç düşünmedi. (*Akşin*, 1964 : 52). Özetle, Atatürk’ün ulusçuluğu, Avrupa’da olduğu gibi, ulusal oydaşma temelinde ve gerçekçi ve savunulabilir sınırlar içinde ortak yurttaşlığa dayanmaktaydı. Bu politika, özellikle, aynı derecede önemli olan ve Avrupa sistemi ile uyumlu bir biçimde yaşayan birleşmiş ve uygar bir ulus örgütlenme kararlılığı ile birlikte düşünülürse, çok gerçekçi bir politikaydı. Böylece, ilerde yeniden Avrupa’nın büyük devletlerinin egemenliği altına düşme olasılığı da büyük ölçüde ortadan kalkmış oluyordu.

Roderick Davison Türk mücadelesinin bu biricikliğini şöyle anlatmaktadır : “Türkiye, 1918’de yenik uluslar arasında ve bir iki yıl içinde kendi aleyhine verilen kararı değiştirip yeni bir barış antlaşması için Bağlaşık devletlerle eşit bir statüde görüşmelere girişen tek ulustur... Kendisine olumlu bir uluslararası ortam yaratmaya yönelik Türk mücadelesi, yabancı denetimi başarıyla üzerinden atan Müslüman halklar arasında bile tektir” (1972 : 172). *Davison*’un bu son gözlemi, bizi Atatürk’ün mirasının ikinci bölümüne, yani “yurtta barış dünyada barış” ilkesinin Türk politikasının her alanına uygulanmasına getirmektedir.

B. “Yurtta Barış Dünyada Barış”

1923 tarihli Lozan Antlaşmasıyla Cumhuriyetin kurulmasından sonra Türkiye Atatürk’ün “yurtta barış dünyada barış” ilkesine dayanan barışçı bir dış politika izlemiştir. Böyle bir politikanın kararlı

bir biçimde izlenmesi Türkiye'ye olumlu bir uluslararası durum sağlamıştır. 1920'lerden bu yana 60 yıllık tarihsel deney, böyle bir durumun ulusal kurtuluş ve bağımsızlık savaşları sonrasında çok ender sağlandığını göstermektedir. Lozan barış görüşmelerinin ve antlaşmanın başarısı şu temel tutumlara bağlanabilir: Türkiye, görüşmelerden olumlu bir sonuç alınabilmesini sağlayacak gerçekçi ve haklı çerçevenin sınırlarını çok iyi çizmesini bilmiştir. Arap ülkeleri üzerinde herhangi bir hak iddia etmeyerek, Trakya'da haklılığı kolaylıkla saptanabilecek isteklerinin bir bölümünden fedakarlıkta bulunarak, gerçeklere uymadığı anlaşılmalı olan tazminat davasına itibar etmeyerek ve çözümü ertelenebilecek konularda sağduyusunu göstererek, Türkiye olumlu sonuçlar doğuran bir barış antlaşması kazanmış ve kendisi ile Batılı devletler arasında uzun süreli bir barış kurmuştur. Lozan'da kesin bir sonuca bağlanamayan sorunlar da daha sonra çözüme kavuşabilmiştir. İki savaş arası dönemin çalkantılı havasında bu sorunları (Boğazların rejimi ve İskenderun Sancı) sabırla bir görüşme ortamının doğmasını beklemeden zora başvurarak ya da oldu-bittilerle çözmek için sık sık fırsatlar çıkmıştı. Ama, yeni Türkiye devleti böyle bir serüvenciliğe hiçbir zaman başvurmamıştır (İnönü, 1960 : 137-138).

Bu bağlamda, "başarı bir ulusun önderlerinin güvenlerini ve iyimserliklerini arttırarak onları gelecek çatışmalara itebilir" gözleminde bulunmak konuya daha çok açıklık kazandıracaktır (Most ve Starr, 1980 : 934). Türk örneğinde ise bunun tam aksi olmuş ve başarı, Ortadoğu gibi çatışmalara gebe bir bölgede gelecek bir çatışma olasılığını azaltmıştır. Bu da büyük ölçüde Türkiye'yi yöneten kadronun uluslararası statükodan duydukları doyumun bir ürünüdür. *Lenczowski* bu konuda şunları söylemekte: "Türkiye, dev bir Rusya ile ortak sınıra sahip 16 milyonluk bir ülkeydi ve Akdeniz'e egemen olan büyük denizci devletlerin etkilerine de açıktı... Belki de Kemal'in ve onun izinde yürüyenlerin en büyük değeri bu sınırlamaları açıkça anlamaları ve buna uygun olarak ılımlı ve gerçekçi bir dış politika izlemeleriydi" (1980 : 121).

Türkiye, 1923 yılından sonra aşırı bir iyimserlikle tarihsel "megalo idea"nın Anadolu topraklarına gömüldüğünü düşünerek Yunanistan'la ilişkilerini sürekli bir dostluk temelinde oturtmağa çalışmış, Balkan ülkeleriyle zaten var olan dostluk bağlarını güçlendirmiştir. Kendisini batıdan sürekli tehdit eden İtalya ile bile ilişkilerini karşılıklı anlayış havası içine sokmağa çalışmış, Musul üzerindeki düzenlemeyi kolaylaştırarak İngiltere ile ilişkilerini normalleştirmiş ve Suriye'de mandater devlet olan ve bu yüzden arada sırada bazı

anlaşmazlıkların ortaya çıktığı Fransa ile ilişkilerde içten bir havanın yaratılmasını sağlamıştır. Hitler iktidara gelip Mihver devletlerini oluşturduğunda ve bunun tehdit edici etkilerinin Doğu Avrupa ve Balkanlar'da hissedildiğinde, Milletler Cemiyeti'nin üyesi olmakta duraksamamıştır. Ayrıca, savaşı reddeden Briand-Kellogg Paktı'na da ilk imza atan devletler arasındadır.

Kısaca, sürekli "yurtta barış dünyada barış" ilkesinden esinlenen Türkiye, uluslararası barış ve güvenlik çabalarının hemen hemen tümüne katılmıştır. Atatürk'ün dış politikasının ayırdedici bir özelliği, bağımsızlıktan hemen sonra gelen askeri rejimlerin gösteriş ve pervasız girişimler biçiminde özetlenebilecek serüvenci dış politikalarına benzememesidir.

Atatürk'ün bu ilkesinin dikkatli bir incelemesi, onu oluşturan iki parçası arasında sıkı bir bağlantı ortaya çıkarmaktadır. Modernleşme yolunda toplumsal ve ekonomik düzeltimleri başlatarak "yurtta barış"ı kurmağa yönelik çabaları, serüvencilikten, devletler arasındaki ideolojik farklılıkları abartmaktan ve geçmiş düşmanlıkları canlı tutmaktan arınması gereken "dünyada barış" politikasını doğrudan etkilemiştir. Böyle bir politika da yeni kurulan devlete iç barış ve kararlılığın temelini hazırlayan düzeltimleri başlatıp sürdürebilecek zaman ve olanakları sağlamıştır.

C. Çağdaş Uygarlık

Atatürk'ün ulusal kurtuluş mücadelesi konusundaki önemli bir anlayışı, kısaca uygarlık konusundaki görüşleri, onu 20. Yüzyılın öteki ulusal önderlerinden ayırmaktadır. O'na göre, emperyalizmin boyunduruğundan ulusal kurtuluş, tarihin bu özel döneminde "Batı uygarlığı" tarafından temsil edilmekte olan 'çağdaş uygarlıkla' her türlü bağların kesilmesi anlamına gelmemektedir. O'nun Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine yükseltme amacına yönelik çabaları, bir yanda Türkiye ve öte yanda Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkilerin güçlenmesine kuşkusuz katkıda bulunmuştur. O'nun, halifelüğün kaldırılması, yönetimin her aşamasında lâiklik, adli düzeltimler, Lâtin alfabe ve takviminin benimsenmesi, giyim kuralları gibi iyi bilinen girişimleri hep bu çerçeve içinde değerlendirilmelidir. Türkiye üzerindeki yabancı denetimin kaldırılması amacıyla Avrupa'nın büyük devletleri ve onların maşası Yunanistan'a karşı bir ulusçu olarak savaşmışsa da, Atatürk Avrupa'nın değerler sistemine karşı değildi. Kendisinin çok önemli bir gözlemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün, bu devletin Avrupa ile bağlarını kestiği an başlamış olduğudur.

Bağımsızlık, gelişme ve modernleşme yolunun ancak bir başlangıcı olabilirdi. Bu yol karanlık düşünce ve gericiliğin koyduğu engellerden arındırılmalıydı, çünkü bunu başaramayan ülkeler eninde sonunda yine öteki gelişmiş ülkelerin boyunduruğuna gireceklerdi. Bu yüzden, onun asıl saldırısı, eski düzenin kalbeleri olan gelenek ve kurumlara karşıydı (*Atatürk*, 1968 : 138-139).

Bütün bu düşünceler ve Türk ulusal kurtuluş hareketinin kendine özgü nitelikleri, Türkiye'nin eski Asya-Arap kültür ve gelenek alanından koparılarak Batılılaşmış bir ülke biçimine dönüştürülmesinde birinci derecede etkilidirler. Bu özellik de Türkiye'nin Batı'ya yönelik dış politikasını biçimlendirmiştir.

III. COĞRAFİ KONUM VE GÜVENSİZLİK DUYGUSU

Türkiye'nin stratejik konumunun önemi konusunda gerek Türkiye'de ve gerekse Batı'da çok sayıda kitap ve makale yazılmıştır. Bu yüzden, bu yazıda konunun bilinen ayrıntılarına girecek değilim. Ancak, bugüne kadar üzerinde gereği kadar durulmamış bulunan bazı önemli özelliklere, kısa da olsa, değinmekte yarar vardır.

A. Anadolu Yarımadası'nın Özellikleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin büyük bölümünün üzerinde kurulduğu Anadolu yarımadası, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının geçiş noktasında ve doğu-batı doğrultusunda bulunan tek önemli yarımada-dır. Büyük ölçüde bu yüzden, yarımada M.Ö. 7.500 yılından bugüne kadarki uzun yerleşme tarihinde yeryüzünün en büyük göç hareketlerine ve her yönden istilalara sahne olmuştur. Bu üç kıtanın kesişme noktasında bulunması ve büyük Avrupa kara kütesini Ortadoğu ve Afrika kıtasına bağlama özellikleri, yarımadada kurulmuş bulunan devletlere belirli ölçüde bir önem ve bununla birlikte toprak bütünlükleri ve bağımsızlıkları konusunda bir güvensizlik duygusu kazandırmıştır (*Sander*, 1980 : 1-14) Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin de aynı durumda olduğunu söylemek yanlış olmasa gerekir.

Anadolu, Avrupa kara kütesinden Akdeniz'e uzanan dağlık yarımadalardan dördüncüsü olarak (İberya, İtalya ve Yunan yarımada-larından sonra) fiziksel bakımdan Avrupa'nın bir parçasıdır. Gerek boyutları ve gerekse iklim karakterleri bakımından İspanya'ya benzeyen dev bir platodur. *Toynbee*'nin belirttiği gibi, "çorak ve merkezi dağlık bölgesi kuzey ve güney kıyılarında paralel dağ şeritleriyle çevrilmiş olup ormanlarla kaplıdır ve zengin akarsu kaynaklarına

sahiptir. Bu akarsular kısa bir süre aktıktan sonra ya çevre denizlere dökülür ya da steppe kururlar. Ancak, batıya doğru gidildikçe plato giderek alçalır ve uzun, bereketli ırmak vadileri halinde ılıman ve korunmalı kıyı şeridine ulaşırlar” (1915 : 412). Böylece, kısmen bu coğrafi özelliği yüzünden Anadolu yarımadasında kurulan devletler, ticaret, iletişim, ulaşım ve hatta kültürel alışveriş konularında bakışlarını doğudan çok batıya çevirmişlerdir.

B. Sınırlarının Sayısı

Bir ülkenin stratejik coğrafi konumunun yanısıra, son nicelikli araştırmalar devletlerin sahip oldukları sınır sayıları ile dış politika davranışları arasında sıkı bir bağlantı bulmuşlardır (*Most ve Starr*, 1980 : 935). *Richardson*, artık klasikleşmiş olan “Ölümcül Çatışmaların İstatistiği” (*Statistics of Deadly Quarrels*) başlıklı kitabında, bir ülkenin sahip olduğu sınır sayısı ile bu ülkenin girdiği dış savaşlar arasında aynı sıkı bağlantıyı bulmuştur (1960 : 176-177).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin, dördü büyük devletlerle olmak üzere 7 devletle sınırı vardı : Yunanistan, Bulgaristan, Sovyetler Birliği, İran, İngiltere (Irak'ta mandater devlet), Fransa (Suriye'de mandater devlet) ve İtalya (Oniki Ada dolayısıyla). İkinci Dünya Savaşından sonra sınır sayısı 6'ya düşmüş ve komşu devletler değişmiştir : Yunanistan, Bulgaristan, Sovyetler Birliği, İran, Irak ve Suriye. Türkiye'nin kuşkuları konusunda fazlaca bir açıklamaya gerek bırakmayan bu komşu devletler bileşimine ek olarak, *Most ve Starr*'ın şu bulgularına bir göz atalım : “Çok sayıda ve kimisi güçlü devletlere sınır komşusu olan bir ülke, bu komşularının hiç olmazsa bazıları tarafından tehdit edilme ve saldırıya uğrama riski ile karşı karşıyadırlar ve... olası düşmanlarına karşı kendini koruma gereği yüzünden belirsizliklerle yüzyüzedirler” (1980 : 935). Çok sayıda komşuya sahip uluslar da bu belirsizlik ve riskleri karşılamak için ya silahlanırlar ya da bağlaşımlara girerler.

C. Sovyetler Birliği ile Ortak Sınır

Türk dış politikasının Batı'ya yönelik olması ve sürekliliğini etkileyen ve yukardakiyle yakından ilgili bir başka etmen, Türkiye'nin iki süper güçten biri olan Sovyetler Birliği ile ortak sınıra sahip olmasıdır. Türk-Sovyet ortak sınırı, uzun bir deniz sınırı ve Sovyetler Birliği'nin yakın bağlaştığı Bulgaristan ile sınırı da kapsayacak bir biçimde uzun ve stratejik bir bölgededir. Cumhuriyetin ilk yirmi yılı içinde Sovyetler'in sınır komşusu olması, Bolşevik rejimden maddi

ve siyasal destek sağlayan Türkiye açısından yararlı olmuştur. 1921 ve 1925 antlaşmaları ile anlatımını bulan iyi ilişkiler İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar sürmüş sayılabilir.

İkinci Dünya Savaşından sonra ise, yalnız bir süper güç olmakla ve iki ülke arasındaki saldırmazlık antlaşmasını tek taraflı olarak ortadan kaldırmakla kalmayıp, aynı zamanda Türk toprakları ve Boğazları üzerinde birtakım isteklerde de bulunan Sovyetler Birliği, Türk dış politika davranışlarını önemli bir biçimde etkilemeğe başlamıştır. Türkiye'nin Batı'ya yönelik politikasına yeni bir hız kazandırmış ve ileride ele alınacak öteki etmenlerle birlikte Türk yöneticilerini A.B.D. ile sıkı bir bağlaşma kurmağa itmiştir. Türkiye'nin Batı'ya bu kadar sıkı bir biçimde bağlanmasını anlayabilmek için Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşından sonraki isteklerinden çok, bu istekleri öne sürerken dayandığı gerekçeyi anımsamak gerekmektedir. Bu gerekçe Türk hükümeti açısından gerçekten çok şaşırtıcı olmuştur. İki ülke arasındaki sınır her iki hükümetin 1921 yılında karşılıklı özgür iradeleri ile saptanmış bulunmaktaydı. Şimdi Sovyet hükümeti 1921 sınırlarına o tarihte güçsüz oldukları için rıza gösterdiklerini, İkinci Dünya Savaşından sonra değişen dünya koşullarının isteklerine hak kazandırdığını öne sürmekteydi. Sovyet hükümeti bile 1954 ve 1955 yıllarındaki resmi açıklamalarında, hemen savaş sonrasında Türkiye'ye karşı izledikleri politikanın hatalı olduğunu kabul etmiştir. (*İnönü*, 1960 : 144) 1970'li yılların ortalarında yumuşamanın Doğu-Batı ilişkilerine egemen olmasıyla birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler gelişme göstermişse de, Sovyetler Birliği ile ortak bir sınıra sahip olma gerçeği Türk dış politika davranışlarında sürekli tanık olduğumuz dikkat ve ılımlılığın, Türkiye'nin sıkı NATO bağlılığının önemli etkileyicisi olmuştur (*Ülman ve Sander*, 1972 : 1-24).

D. Bir Ortadoğu Devleti Olarak Türkiye

Türkiye'nin Ortadoğu'daki konumu dış politikasındaki sürekliliğin bir başka etmenidir. Bölgenin çok iyi bilinen stratejik öneminin yanında, dört Arap-İsrail savaşı, 1956 Süveyş saldırısı, Lübnan bunalımı, bölge ülkelerine akan silahlar, politikaları birbirinden çok farklı olan hükümetlerin sürekli değişmesi, Türkiye açısından hep kuşku yaratıcı ve Batı'nın askeri ve siyasal örgütlerine katılıp üyeliğini sürdürmesinde etkili olmuştur. Soğuk Savaşın tırmandığı dönemlerde Türkiye'nin, Arap ülkelerinin Batı etkisine karşı sürdürdükleri mücadelenin gerçek niteliğini tam olarak anladığı ve bölgeden gelecek komünist tehdidini abartmadığı söylenemezse de, Su-

riye ve Irak gibi devletlerin militan tutumlarının Türkiye'nin dış politikasını doğrudan etkilediği de doğrudur.

Ortadoğu bölgesindeki son bazı gelişmeler, belki de biraz çelişkili olarak, Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politikasında hem sürekliliği vurgulamış hem de kimi değişikliklere yol açmıştır. *Birincisi*, süper devletler bugün Ortadoğu ile eskisinden çok daha içli dışlıdır. *İkincisi*, bu içli dışlılığa rağmen, bugün süper devletlerin bölge ülkeleriyle önemli ve bağlayıcı antlaşmaları yoktur ve bölgenin uluslararası güç dengesi içindeki yerinin şu ya da bu süper devlet tarafından saptanması durumu çok zayıf bir olasılık biçimine dönüşmüştür. Dünya güç yapısı, (şu son günlerdeki değişiklikleri bu yarıda hesaba katmazsak) Türkiye'nin eksikliğini çektiği petrol bakımından zengin bölge ülkelerinin lehine değişmiştir. *Üçüncüsü*, petrol fiyatlarındaki büyük artışların yol açtığı ekonomik sarsıntı, büyük endüstri devletlerinin etkin bir müdahalesinden çekinmeksizin petrol üreticisi devletlerin dünya ekonomik sistemini doğrudan etkileyebileceğini göstermiştir. *Son olarak*, tüm bu gelişmelere ek olarak, bölgedeki siyasal kararsızlık büyük bir olasılıkla bölgeye silah akışını hızlandıracak, bu durum da, bir kısır döngü biçiminde, bölgenin kararsızlığını daha da arttırmaktadır (*Treverton*, 1981 : 20-21).

Bu gelişmeler Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerinde, NATO'ya sıkı bağlılık biçiminde kendini gösteren dış politika sürekliliğini hiçbir değişikliğe uğratmadan, bazı önemli aşamalara yol açmıştır. Bunlar, iyi komşuluk ilişkileri, Ortadoğu sorunlarına karşı daha yakın bir ilgi ve anlayış, ekonomik işbirliğinin alanını genişletme ve etkin bir ticaret politikası ve İsrail'le çatışmalarında Arap ülkelerine daha güçlü destek biçiminde özetlenebilir.

Bazı Arap ülkeleri sık sık, çok Batı yanlısı olduğu gerekçesiyle Türk dış politikasını eleştiri konusu yapmaktadırlar. Ancak, bu eleştirilerde son derece önemli bir olgu dikkate alınmamaktadır. Türk dış politikasındaki sürekliliği sağlayan ve yukarıda açıklanmaya çalışılan etmenlerin dışında, şunu da unutmamak gerekir ki, Arap ülkelerinin Sovyetler Birliği ile ortak sınırları yoktur ve büyük ölçüde Türkiye'nin yarattığı "tampon"a bağlı olarak, Doğu ve Batı bloklarının dışında kalıp Sovyetlerle çok yakın ilişkiler kurabilme olanağından yararlanma "lüksüne" sahiptirler. Dikkatli bir gözlemcinin belirttiği gibi, "bağlaşma sistemlerinin dışında kalabilmeye, kendi toprakları üzerinde başkalarının hak talep etmedikleri ya da böyle bir isteği tek başına karşılayabilecek yeteneklere sahip ülkelere özgü bir davranıştır... Bazı ülkelerin Sovyetler Birliği'ni

durdurmaya yönelik ortak çabaya katılmış bulunmaları yüzünden öteki bazı ülkeler bağlantısızlığın meyvelerini toplayabilmekte ve iki blok arasında daha serbest hareket edebilme olanağına kavuşmaktadır” (*Dinerstein*, 1965 : 594).

E. Boğazların Denetimi

Türkiye, bir bakış açısına göre, yalnız bölgesel çıkarları olan bölgesel bir devlet biçiminde tanımlanabilir. Ancak, yeryüzünün en stratejik suyollarından biri olan Türk Boğazlarının denetimini elinde bulundurması Türkiye’yi global gelişmeleri etkileyebilecek ve yeryüzünün neresinde olursa olsun olumsuz gelişmelerden de etkilenebilecek bir duruma getirmektedir.

Türk Boğazları her zaman büyük devletler için önemli bir geçiş yolu olmuştur. Bu yazının amacı açısından daha yakın zamanlar üzerinde durursak, Boğazların rejimine yakın bir ilgi duyan devletlerden olan Rusya, kendisini güçlü gördüğü zamanlar Boğazların açıklığı, güçsüz değerlendirdiği zamanlar ise Karadeniz ülkesi olmayanlara kesin kapalılığı yönünde baskıda bulunmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yirmi yılı içinde, iki ülke arasındaki iyi komşuluk ilişkileri, Boğazlar üzerinde tam bir Türk denetimi ve suyolunun Karadeniz’e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalılığı konularında iki hükümetin benzer tutumları dolayısıyla, daha da güçlenmiş durumdaydı. 1938 tarihli Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Sovyet isteklerine uymuş, ancak suyolunun Karadeniz’e kıyısı olmayan devletlere tam olarak kapatılması yolundaki görüşü gerçekleşmemişti. İkinci Dünya Savaşı sırasında bazı Alman gemilerinin Boğazlardan geçmesi ya da bu yoldaki iddia, Türk-Sovyet saldırmazlık paktının tek taraflı olarak yenilenmemesi için Sovyetler açısından bir gerekçe olarak kullanılmış ve bu da iki ülke arasındaki ilişkilerin kötüleşmesi sonucunu doğurmuştu. İş bununla da kalmış değildir. Savaşın sonunda Sovyetler Boğazlarda üs elde ederek suyolunun ortaklaşa savunulması yolunda baskıda bulunmuştur. Sovyet hükümetinin bu tutumu ise Türk hükümetlerinin A.B.D.’nin tam desteğini sağlama yolundaki kararlılığını daha da güçlendirmiştir (*Ülman ve Sander*, 1972 : 17).

F. “Merkezi Devlet” Olarak Türkiye

Türk dış politika tutumlarını önemli ölçüde etkilemiş ve hala da etkilemekte olan bir başka önemli etmen, kaynağını Türkiye’nin tarih ve coğrafyasından almakta ve *Midlarsky*, *Singer* ve *Small* gibi

bilim adamlarının çalışmalarında anlatımını bulmaktadır. Bu bilim adamları çok çeşitli verilere dayanarak Türkiye'yi "merkezi devlet" olarak sınıflandırmaktadırlar. 1815 ile 1945 arasındaki dönemde uluslararası sistemin bileşimi ve üyelerinin statü sıralaması konularındaki niceliksel çalışmalar, "total" ve "merkezi" sistemler arasında bir ayırım yapmaktadır. *Total* sistem hemen hemen tüm bağımsız siyasal birimleri, "merkezi" sistem ise yalnızca Avrupa-özekli diplomasiye katılan birimleri (devletleri) içermektedir. Sözü edilen niceliksel çalışmalar, özellikle bağlaşma kurma kalıpları açısından, her iki kategoriye giren devletlerin dış politika tutumlarını çözümlenmeye ve bu tutumlarda ileriye ait kestirmelerde bulunmamıza yardımcı olabilecek düzenlilikler bulmağa çalışmaktadır (*Midlarsky*, 1975 : 51-54; *Singer ve Small*, 1966 : 236-282).

Yukarda belirtilen dönem içinde "merkezi devlet" sistemine giren devletler (Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, İngiltere, Almanya, Fransa, Türkiye, İtalya, Çin, Rusya, Japonya ve A.B.D.) hem diplomatik ve hem de askeri açıdan "total sistemin" en etkin üyeleridir (*Midlarsky*, 1975 : 52-54). Çalışmaların bitirildiği 1945 yılından sonra, Türkiye'nin NATO'ya girmesi, Balkan Paktı ve CENTO gibi bölgesel nitelikteki bağlaşmaların kurulmasında önder bir rol oynaması, öyle sanıyorum, Türkiye'nin "merkezi devlet" olma niteliğini azaltmak şöyle dursun, tam aksine arttırmıştır. Türkiye'nin incelenen dönemde en etkin siyasal birimlerden biri olduğu, şu sayısal bulgularla daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır : Türkiye, merkezi devletler arasında en çok savaş deneyimi (İtalya 11, Türkiye ile Fransa 9'ar), Rusya'dan sonra en çok bağlaşma sayısı (23 ve 16) ve bağlaşma içinde geçen sürenin uzunluğu açısından 4. olan (30 yıl) devlettir (*Midlarsky*, 1975 : 64).

Bu bulguların yanısıra, *Hans Morgenthau* "Uluslararası Politika" (*Politics Among Nations*) başlıklı artık klasikleşmiş kitabında (1967 : 106-108 ve ayrıca bak. *Singer*, 1963) devletlerin yeteneklerinin maddi öğeleri ile varılmak istenen sonuçları elde edebilme etkinliği arasında her zaman doğru bir bağlantı olmadığını belirtmektedir. Çok büyük devletler kaynaklarıyla orantılı bir yeteneği her zaman elde edememektedirler. Tm aksine, stratejik konumlarda bulunan ya da başka nedenlerle de daha büyük devletlerin çıkarları için yaşamsal olan devletler (Türkiye her iki duruma da uygun düşmektedir) maddi yeteneklerinin sağlayabileceğinden çok daha yüksek düzeyde bir etki ve saygınlığa sahip olabilmektedirler. Bazı gelişme yolundaki ülkeler çok yakın zamanlarda böyle gerçek yeteneklerinin üstünde bir etkileme yeteneğine kavuşmuşlar ve bu da dış politika tutum-

larında kararsızlık ve bazen de serüvenciliğe yol açmıştır. Türkiye ise Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana uluslararası sistemin etkili üyelerinden olduğundan, dış politikasında genellikle kararlı ve serüvenlerden uzak bir tutumun izleyicisi olmuştur.

Raymond Aron iki kutuplu bir uluslararası sistemde üç tip aktör ayırdetmektedir: (i) Koalisyonların iki önderi; (ii) bu koalisyonlarda yer almak durumunda bulunan ve iki önderden birine ya da ötekine bağlanan devletler (burada dikkat edilmesi gereken nokta bu kategorinin *Singer* ve *Small*'un ortaya koyduğu "merkezi devlet" sınıflandırmasına uyduğudur) ve (iii) iki koalisyon arasındaki mücadelenin dışında kalmak isteyen ve kalabileceği durumda olan devletler. *Aron*, bu üç tip aktörün uluslararası sistemde değişik kurallara göre hareket ettiklerini de eklemektedir. Bağlantısız devletler merkezi sistemin dışındadırlar ve koalisyonlardan biriyle ya da ötekiyle taraf olma gerekleri de yoktur. Sistem içindeki devletlerin (Türkiye gibi) seçim hakkı ise —yansızlığı ve tecrit politikasının yaratacağı güvenliği istediklerini varsayarsak— coğrafi konumlarına ve sahip oldukları kaynaklara bağlıdır (*Aron*, 1973:125-127). Birinci özellik daha önce incelenmişti. Bu ve biraz sonra ele alınacak olan Türkiye'nin ekonomik gereksinimleri, Türk dış politikasındaki sürekliliği açıklayabilir sanıyorum.

G. Bağlaşma Kurma ve Üye Olma ile İlgili Öteki Bazı Özellikler

Michael Wallace'in global sistemde "ulusların kümelenmesi" ile ilgili çalışması, konuyu daha da aydınlatıcı niteliktedir. *Wallace*'in global sistemi, (i) Batı Avrupa ve Atlantik çekirdeği, (ii) orta sırada devletler ve (iii) çevresel devletler olarak üçe ayırması, daha önce değinilen *Singer* ve *Small*'un merkezi ve çevresel güçler sınıflandırmasına benzemektedir. *Wallace*, uluslararası örgütlere ortak üyelik açısından, bu orta sırada olan devletlerin "Atlantik çekirdeği"ndeki devletler kadar uluslararası örgütlere sıkı sıkıya bağlı olmadıklarını, ancak küme yapısının da çevresinde sayılamayacaklarını öne sürmektedir. Bir kere bir kümelenme ortaya çıktıktan sonra, ona giriş ve çıkışlarda şaşılacak kadar az devingenlik olduğunu ve hatta kümeye bağlılıkların sıklığında da önemli bir değişikliğin ortaya çıkmadığını, niceliksel bir biçimde saptamaktadır. *Wallace*'in bulgularına göre, küme içi devingenlik yalnızca çevresel devletlere özgüdür. Hemen hemen hiç istisnasız, ulusların kümelenmelerinde görülen önemli değişiklikler son derece yavaş ortaya çıkmakta ve büyük kümelenme kalıpları çok uzun süreli olmaktadır (*Wallace*, 1979: 268-270).

Wallace'ın bir başka bulgusu Türk dış politika davranışları açısından çok belirleyici niteliktedir. "Kümelenme kalıplarını belirleyen bir etmen olarak coğrafi yakınlık, genel olarak iddia edildiğinin aksine, önemini yitirmektedir" demektedir. *Wallace* görüşünü şöyle sürdürüyor: "Başka bir sürü bağlantılar fizik yakınlığın önemini azaltmaktadır. Örneğin, Güney Asya, Ortadoğu ve Batı Afrika'nın birçok devleti, kendi bölgelerindeki devletlerden çok bu bölgenin uzağındaki guruplaşmalara daha sıkı bir biçimde bağlanmaktadır. Niceliksel bulgular bunun doğruluğunu göstermektedir" *Wallace*, 1979: 271). Türkiye'nin Batı bağlaşma sistemlerine ve Batı'nın kurduğu uluslararası örgütlere sürekli üyeliği, bu bulgu ve düşüncelerin ışığı altında daha anlaşılır olmaktadır. Bunun Türkiye açısından kanıtı açıktır. Türkiye'nin bölgesel güvenlik işbirliği çabalarının hemen hemen tümü başarısızlıkla sonuçlanırken (Balkan ve Bağdat Paktları gibi) Batı'nın "uluslar kümesi"ne üyeliği en azından başarısız değildir.

Geleneksel olarak bağlaşmalar şu üç işlevi görmek için kurulurlar: (i) güçlendirici, (ii) önleyici ve (iii) stratejik (üs sağlamak, başka bir ülkenin toprağından yararlanmak, vb) (*Fedder*, 1968: 67). Türkiye'nin NATO üyeliği ilk iki amaca hizmet etmektedir. Güçlendirici bir bağlaşmada A devleti B devleti ile bağlaşma yaparak B'nin gücünü bir düşmana karşı yanına almak ister. Bu durumu bir formülle özetlemek istersek:

$$A + B > C \quad \text{olur.}$$

Tarihsel düşmanlıkların ve bağlaşmaların uzun sürüp sürmediğini niceliksel bir biçimde araştıran *Small* ve *Singer*, her ikisinin de kısa ömürlü olduğunu kanıtlamışlardır. Ancak, üç ya da daha çok çatışma ölçütüyle incelendiğinde bunun üç önemli istisnası olduğu ortaya çıkmaktadır. Yazarların "ünlü çiftler" adını koydukları devletler, Rusya ile Türkiye, Çin ile Japonya ve Fransa ile Almanya'dır (*Small ve Singer*, 1970: 154-5). Bu bir veri olarak ele alınırsa yukarıdaki denklem şu biçimi almaktadır:

$$\text{NATO} + \text{TÜRKİYE} > \text{SOVYETLER BİRLİĞİ}$$

Önleyici bir bağlaşmada ise, A devleti, B devletinin gücünün A'nın asıl düşmanı olan C devletine katılmasını engellemek için B devleti ile bağlaşma yapar ya da aynı bağlaşma içinde bulunur. Formülle anlatımı ise şudur:

TÜRKİYE > YUNANİSTAN — NATO ya da TÜRKİYE — NATO <
YUNANİSTAN + NATO

Bu düşünce Türkiye'nin bağlaşma sistemlerindeki üyeliğinde önemli bir etmendir ve kapsamı, ekonomik olmaktan çok siyasal bir hareket olarak değerlendirilebilecek olan Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyelik başvurusunu da içerecek biçimde genişletilebilir.

Türkiye'nin Batılı bağlaşma sistemlerine üyeliğinin açıklanmasında bir başka noktaya daha kısaca değinmek gerekiyor. *Wallace*'in belirttiği gibi, "çağdaş dünyada çok sayıda devletin bağlaşma üyeliği konusunda fazlaca bir seçenekleri de yoktur" (*Wallace*, 1973 : 116). Askeri kümelenmede herhangi bir değişiklik, ya sert müeyyideler getirmekte, ya askeri çatışmaya yol açmakta ya da bağlaşmanın önderliğini yapan devletin askeri müdahalesine bile neden olabilmektedir (Sovyetlerin Macar ve Çekoslovak işgalleriyle bugünkü Polonya bunalımı örnek olarak gösterilebilir). Bunlara ek olarak, bölgedeki güç dengesini köklü bir biçimde değiştirerek, karşı bağlaşma önderinin baskıda bulunabileceği koşulları da yaratabilir. Böylesine koşullar altında bulunan devlet ise ya bir bağlaşmaya girerek istediği düzeyde bir askeri güce kavuşmasına yardım edecek dış yardımı sağlayabilir ya da böyle bir bağlaşmaya girmediği takdirde bir savaş çıktığı zaman askeri yenilgi riskini göze alır (*Wallace*, 1973 : 116). Daha önce de belirtildiği gibi, Türk dış politikasını saptayıp yürütenlerin bu seçenekleri nasıl değerlendirdikleri açıktır.

IV. EKONOMİK GEREKSİNMELER

Bir devletin dış politikasında ekonomik kısıtlılıkların ve fırsatların anlam ve önemi uluslararası ilişkilerle yakından uğraşanların hemen kabul ettikleri bir olgudur. Böylece, ekonomik etmenler ve amaçlar devletlerin davranışlarında evrensel ögedirler. Çünkü, içinde yaşadığımız kısıtlıklar dünyasında iç ve dış politikaların temel sorunu varolan ekonomik artığın, yani toplumun en alt düzeyde gereksinimlerinin ötesinde üretilen hizmet ve malların nasıl dağıtılacağıdır. Devletler ekonomik ilişkilerini bu çizgide denetlemek ve örgütlemek isterler (*Gilpin*, 1981 : 67-72). Özellikle İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda ekonomik çıkar ve hesaplar dış politikanın belirlenmesinde artan bir paya sahip olmuşlardır. Türkiye de bu genel kuralın içindedir. Yeni Cumhuriyetin karşılaştığı ekonomik zorluklar, Türkiye'nin Batı'ya eğilimli dış politikasını etkileyen önemli et-

menlerdendir. Şimdiye kadar ele alınmış bulunan öteki etmenlere ek olarak, özellikle 1930'ların dünya ekonomik bunalımı Türkiye'nin Batı'ya yaklaşmasında etkili olmuştur.

1920'lerde, yani devletin kuruluşunun ilk yıllarında Türk ekonomik politikasının özel teşebbüsçülük olduğunu hemen başlangıçta belirtmekte yarar var. Öyle görülüyor ki, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk üst düzey yöneticilerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasının ve "Genç Türk" önderlerinin Birinci Dünya Savaşına girmelerinin temel nedenlerinden olan "kapitülasyonlar"ın yeniden canlanmasını önlemek yolundaki kesin tavırları dışında, Türkiye'nin ekonomi politikası konusunda fazla bilimsel bilgileri yoktu. Bu düşüncelerin sağlam bir göstergesi, Atatürk'ün ülkenin ekonomik politikasının geleceğini açık bir biçimde gösteren 1923 tarihli demecidir. Atatürk bu demecinde ekonomi alanında kesinlikle yabancı sermayeye karşı olmadıklarını, Türkiye'nin çok büyük bir ülke olduğunu, bu yüzden çok miktarda işçi ve sermaye gerek duyduklarını ve Türk yasalarına saygılı ve bağlı oldukları taktirde yabancı sermayeye gereken güvenceleri vermeğe hazır bulduklarını söylemektedir (Ökçün, 1971 : 7).

1923 yılından hemen sonra çıkarılan ve yabancı sermaye çekmeğe yönelik yasalar çok liberal niteliktedir. Ancak, büyük ölçüde yabancı sermayeye dayalı böyle bir ekonomik gelişme politikası başarılı olamamış, 1929 dünya ekonomik bunalımının sonucu olarak sona ermiş ve öteki Avrupa ülkelerinin politikalarıyla da uyumlu bir biçimde, Türk hükümeti ekonomide devlet denetimini arttırmak durumunda kalmıştır. Bu devletçi ekonomik politika İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar devam etmiştir.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemine yalnızca 276 milyon dolarlık bir döviz ve altın stoku kaynağı ile girdi. Ama, ihracatla ithalat arasındaki bu olumlu fark, sağlıklı bir ekonomik kalkınmanın değil, savaş yıllarında ithalata konan kısıtlamalar, halkın katlandığı fedakarlıklar ve savaşkanların Türk ihracat mallarına artan gereksinimleri gibi savaş bittiği zaman ortadan kalkacak gelişmelerin ürünüydü. (Ülman ve Sander, 1972 : 18). Böylece Türkiye savaşın sonunda dört tip ekonomik sorunla karşı karşıya kaldı : (i) ekonomiyi ihracat mallarındaki yeni ve düşük fiyatlara göre yeniden ayarlamak; (ii) beliren Sovyet tehdidine karşı silahlı kuvvetlerini savaş dönemi düzeyinde tutarken, ekonomisini modernleştirmek ve yeni ekonomik faaliyet alanları açmak; (iii) savaş-dışı bir devlet olarak savaşın yol açtığı yıkımı ve modern silahların yeteneklerini gördükten

sonra, mümkün olabilecek her kaynaktan yararlanılarak modası geçmiş silahlarını modernleştirmek ve (iv) özellikle çok partili parlamenter demokratik yaşama geçtikten sonra, yeni sistemin tek şansı olarak görülen yeni endüstri projelerinin finansmanını sağlayacak ek ekonomik kaynakları yaratmak ya da bulmak. Üstelik, yeni dönemde siyasal partiler seçilebilmek ve seçildikten sonra daha yüksek yaşam standardı yolundaki vaatlerini tutarak yeniden seçilmek için seçmenlere büyük vaatlerde bulunmakta ve bunları gerçekleştirmeye çalışmaktaydılar.

Türkiye'nin yeni önderleri bu önemli sorunları hem de kısa sürede çözebilmek için dış kredilerden ve uluslararası borçlardan başka seçenek bulamadılar. Bunun Türk ekonomisini geliştirmek ve ülkenin savunmasını güçlendirmek yolunda başta gelen kaynak olduğu anlayışı Türkiye'nin Batı'ya yönelik dış politikasını etkilemiştir.

1950 seçimlerinden sonra Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi de Türkiye'nin Batı bağlantısının güçlenmesinde önemli bir etkenidir. Ülkeyi kuruluşundan bu yana kesintisiz yönetmiş bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'nden daha liberal bir ekonomik anlayışa sahip olan Demokrat Parti, C.H.P.'nin toprak reformu politikasından endişe duyan büyük toprak sahipleri ve savaş döneminde zenginleşen ticaret ve endüstri burjuvazisinin desteğini alarak "görülmemiş ekonomik kalkınma" dönemini açtı (*Eroğul*, 1970 : 55-62). Böyle bir ekonomik politika ise, doğal olarak, daha çok dış yardıma gereksinim duydu ve bel bağladı. Demokrat Parti'nin NATO'ya üye olmak için C.H.P.'nden daha büyük bir hevesle çalışması ve sonunda başarması, yalnız güvenlik düşüncelerinin ürünü değildir. Öyle sanıyorum, en az bunun kadar önemli olan nedenler arasında NATO çerçevesi içinde demokratik düzeni ve liberal ekonomik sistemi korumak düşüncesi de vardır. Türkiye'nin NATO'ya sıkı bağlılığı, NATO içinde ve dışında A.B.D. ile 100'e yakın ikili antlaşma imzalanması, güvenliğine pek birşey katmayan Balkan ve Bağdat paktlarının kurulmasına önayak olması ve Bandung Konferansında Batı'nın savunuculuğunu yapması gibi davranışlar, Demokrat Parti'nin, Batı'nın vazgeçilmez ve değerli bir bağlaştığı olarak, daha çok ekonomik ve askeri yardım almak istemesinin de ürünleridir.

Demokratik parlamenter sistemin hem siyasal hem de ekonomik bakımdan başarısızlığı, 1960 yılından bu yana kısa süreli askeri yönetimlere yol açmıştır. Bu askeri yönetimler o denli kötü bir ekonomik miras devralmışlardır ki, demokratik yapının yeniden işler duruma gelmesi ve ekonomik yıkıntının temizlenmesi çabalarında Ba-

tı'nın ekonomik yardımından başkaca bir ekonomik kaynak bulunmamıştır. 1970'lerin ortalarından başlayarak Batı ile Türkiye'nin arasının bozulması, Türk hükümetlerinin bilinçli politikalarının değil, A.B.D.'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo ve Batı Avrupa ülkelerinin Türkiye'nin gereksinim duyduğu kredileri ve parasını ödediği silahları vermemesi gibi Batı'nın girişimlerine bağlıdır.

Yukarda açıklanmağa çalışılan etmenler ve bunlar arasındaki etki-tepki ilişkisi, Türkiye'yi Ortadoğu'nun Batı ile sürekli bir bağlaşmaya giren tek ülkesi durumuna getirmiştir. Ayrıca, Türkiye Avrupa kıtasının doğusunda ekonomik kalkınmasını demokratik parlamenter bir rejimle sağlamak isteyen ve buna çalışan bir iki gelişmekte olan ülke arasındadır. Geniş bir tarihsel perspektiften bakıldığında bunun kolay bir iş olmadığı anlaşılıyor. Türkiye, Batı Avrupa ülkelerinin 300 yıldır varmak istedikleri noktaya 60 yıl gibi kısa bir sürede varmayı amaçlıyor. Böylesine hızlı bir hamlenin bazı "kazalar", geçici gerilemeler ve önceden görülemeyen engeller riskini taşıdığı açıktır. Türkiye, eninde sonunda 60 yıllık amacını gerçekleştirmeyi becerecektir. Ama, bu amacını Batı uluslar topluluğu içinde mi yoksa şimdiye kadar ciddi bir biçimde düşünmediği başka seçenekleri kullanarak mı gerçekleştireceği sorusunun yanıtı, çok büyük ölçüde Batı'nın Türkiye'ye göstereceği anlayışa bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Akşin, Abdülhat (1964), *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Aron, Raymond (1973), *Peace and War: A Theory of International Relations* (Barış ve Savaş: Bir Uluslararası İlişkiler Kuramı), Garden City, N.Y.: Anchor Press, Doubleday.
- Atatürk, Kemal, (1968), *Atatürk'ün Söylevleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Davison, Roderic (1972), "Turkish Diplomacy From Mudros to Lausanne" (Mondros'tan Lozan'a Türk Diplomasisi), Craig ve Gilbert (ed.), *The Diplomats, 1919-1939*, Vol. I, New York: Atheneum.
- Dinerstein, Herbert (1965), "The Transformation of Alliance Systems" (Bağlaşma Sistemlerinin Dönüşümü), *The American Political Science Review*, 59, ss. 598-601.
- Eide, Asbjorn ve Marek Thee (Ed.) (1980), *Problems of Contemporary Militarism* (Çağdaş Militarizmin Sorunları), London: Croom Helm Ltd.
- Eroğul, Cem (1970), *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Fedder, Edwin H. (1968), "The Concept of Alliance" (Bağlaşma Kavramı), *International Studies Quarterly*, Vol. 12, No. 1, ss. 65-86.

- Gilpin, Robert (1981), *War and Change in World Politics* (Dünya Politikasında Savaş ve Değişiklik), Cambridge: Cambridge University Press.
- Gönlübol, Mehmet ve Haluk Ülman (1966), "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı" *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 21, No. 1, ss. 143-182.
- İnönü, İsmet (1960), "Negotiation and National Interest", (Müzakere ve Ulusal Çıkar) *Perspectives on Peace*, Carnegie Endowment for International Peace, London: Stevens and Sons, Ltd.
- Jansen, G.H. (1966), *Non-Alignment and the Afro-Asian States* (Bağılantısızlık ve Asya Afrika Devletleri), New York: Frederick A. Praeger.
- Keesing's Contemporary Archives.**
- Lenczowski, George (1980), *The Middle East in World Affairs* (Dünya Sorunlarında Ortadoğu), Ithaca: Cornell University Press.
- Midlarsky, M. I. (1975), *On War: Political Violence in the International System* (Savaş Üzerine: Uluslararası Sistemde Siyasal Şiddet), New York: Free Press.
- Morgenthau, Hans J. (1967), *Politics Among Nations* (Uluslararası Politika), New York: A. A. Knopf.
- Most, Benjamin A. ve Harvey Starr (1980), "Diffusion, Reinforcement, Geopolitics and the Spread of War", (Yayıma. Takviye etme, Jeopolitik ve Savaşın Genişlemesi) *The American Political Science Review*, Vol. 74, No. 4 (Dec. 1980), ss. 932-946.
- Ökçün, A. Gündüz (1971), *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını.
- Richardson, Lewis F. (1960), *Statistics of Deadly Quarrels* (Ölümcül Çatışmaların İstatistiği), Chicago: Quadrangle Books.
- Russett, Bruce, M. (1968), "Components of an Operational Theory of International Alliance Formation," (Uluslararası Bağlaşma Kurma İşlevsel Kuramının Öğeleri), *Journal of Conflict Resolution*, 12 (1968), ss. 285-301.
- Rustow, Dunkward (1970), "Atatürk As a Founder of a State" (Devlet Kurucusu Olarak Atatürk) Rustow (Ed.), *Philosophers and Kings, Studies in Leadership* (Filozoflar ve Krallar: Önderlik Üzerine Çalışmalar), New York: Deodalus.
- Singer, J. David (1963), "Inter Nation Influence: A Formal Model," (Uluslar Arası Etki): Biçimsel bir Model), *American Political Science Review*, Vol. 57, No. 2 (June, 1963), ss. 420-430.
- (1980), *The Correlates of War, II: Testing Some Realpolitik Models* (Savaşa Bağlı Olgular, II: Bazı Reelpolitik Modellerinin Sınanması) New York: The Free Press.
- ve Small M. (1966), "Formal Alliances, 1815-1919: A Quantitative Description", (Resmi Bağlaşmalar, 1815-1919: Niceliksel bir Betimleme) *Journal of Peace Research*, 3 (Jan., 1966), ss. 1-32.
- Small, Melvin ve J. D. Singer, "Patterns in International Warfare, 1816-1965", (Uluslararası Savaşta Düzenlilikler), *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 391, ss. 145-155.
- Temperley, H. W. V. (Ed.) (1924), *A History of the Peace Conference in Paris*, (Paris Barış Konferansının Tarihi), Vol. VI, London: Henry Frowde, Hodder ve Stoughton.

- Toynbee, Arnold J. (1965, *Nationality and the War*, (Milliyet ve Savaş) London : J. M. Dent and Sons.
- (1928), *The Conduct of British Empire Foreign Relations Since the Peace Settlement*, (Barış Düzenlemesinden Bu Yana İngiliz İmparatorluğunun Dış İlişkilerinin Yürütülüşü), London : H. Milfred, Oxford University Press.
- Treverton, Gregory (Ed.) (1981), *Crisis Management and the Super Powers in the Middle East* (Ortadoğu'da Bunalım Çözümü ve Süper Devletler) Westmead, Farnborough, Hamshire : Gower Publishing Co. Ltd.
- Ulman, Haluk ve Oral Sander (1972), 'Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler. II', *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 27, No. 1, ss. 1-24.
- Wallace, M. David (1973), *War and Rank Among Nations* (Uluslar Arasında Savaş ve Güç Sırası), Lexington, Mass. : D. C. Heath.
- (1979), "Cluster of Nations in the Global System, 1865-1964", (Global Sistemde Ulusların Kümelenmesi), J. D. Singer (Ed.) *Explaining War : Selected Papers from the Correlates of War Project*, Beverly Hills, California : Sage Publications.